

Ks. Grzegorz Sokołowski*

CZY KOŚCIÓŁ JEST JESZCZE MATKĄ I NAUCZYCIELKĄ?

IS THE CHURCH STILL MOTHER AND TEACHER?

Abstract: Pope John XXIII, on the 70th anniversary of the publication of *Rerum novarum*, published the social encyclical *Mater et Magistra*. He expressed, in it, his opinion concerning the changes in the scientific, technical, economic and socio-political spheres. He did not engage in polemics with ideologies and political concepts. In his opinion, the achievements of the human intellect, and not political ideas, can be the starting point for social changes. John XXIII also accentuated a need for socio-moral education. Also today, the Church, as Mother and Teacher, accompanies all the problems of the world and of human being.

Keywords: *Mater et Magistra*, the Church's social concern, social teaching, education, human dignity, common good.

Matka i mistrzyni wszystkich narodów, Kościół katolicki po to został ustanowiony przez Jezusa Chrystusa, by wszyscy, którzy w ciągu wieków znajdą się na jego łonie i staną się jego członkami, osiągnęli pełnię doskonałego życia i zbawienia. Temu właśnie Kościołowi, «filarowi i podwalinie prawdy» (1 Tm 3,15), powierzył Najświętszy Jego Założyciel dwojakie zadanie: by Mu rodził dzieci oraz by je nauczał i rządził nimi, otaczając macierzyńską troską życie jednostek i narodów¹.

Słowa rozpoczynające encyklikę *Mater et Magistra* papieża Jana XXIII ukazują troskę Kościoła nie tylko o zbawienie człowieka, ale również o pragnienie doskonałego życia człowieka związane ściśle z rozwojem jednostek i narodów.

* Ks. dr hab. Grzegorz Sokołowski – profesor nadzwyczajny Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu; ORCID: 0000-0001-8284-9830.

¹ Jan XXIII. *Encyklika Mater et Magistra o współczesnych przemianach społecznych w świetle nauki chrześcijańskiej* (15.05.1961) [dalej: MM].

1. KONTEKST WYDANIA ENCYKLIKI *MATER ET MAGISTRA*

Jan XXIII był papieżem obdarzonym wyjątkową wizją sytuacji ludzkości. Jego postrzeganie świata było ważne dla wskazania zadań Kościoła we współczesności. Siedemdziesiąta rocznica wydania *Rerum novarum* stała się okazją do napisania encykliki społecznej *Mater et Magistra*. Została ona wydana 15 maja 1961 r., w trzecim roku pontyfikatu Jana XXIII. W dokumencie tym papież wyraził swoją opinię dotyczącą zmian w sferze naukowo-techniczno-ekonomicznej oraz społeczno-politycznej.

Przywołanie dokumentów społecznych swoich poprzedników, poczynawszy od *Rerum novarum*², poprzez *Quadragesimo anno* Piusa XI³ aż po orędzie radiowe Piusa XII na Zielone Świąta 1941 r.⁴ pokazuje, iż zamiarem Jana XXIII było wpisanie się w cały kontekst myśli społecznej Kościoła. Papież, podkreślając najważniejsze elementy dotychczasowego nauczania społecznego Kościoła oraz wskazując jednocześnie na dokonujące się zmiany, włączył się w hermeneutykę ciągłości.

Jan XXIII wyartykułował przemiany społeczne, które zaszły w czasie wcześniejszych 20 lat, akcentując przede wszystkim zmiany o charakterze międzynarodowym. W pierwszym rzędzie dostrzegł odkrycie energii jądrowej, która najpierw została wykorzystana w celach militarnych, a następnie przysłużyła się do wzrostu zamożności narodów. Papież podkreślił również wynalezienie tworzyw sztucznych, automatyzację procesów wytwórczych w produkcji dóbr oraz w usługach, modernizację rolnictwa, znaczenie radia i telewizji w komunikacji międzyludzkiej czy zdobywanie przestrzeni międzyplanetarnych. Choć nie odniósł się bezpośrednio do ideologii – nawiązał do nich w części omawiającej historyczny rozwój nauki społecznej Kościoła – to jednak znaczenie koncepcji człowieka zostało w encyklice podkreślone. Papież wskazał przemiany, które dokonały się w życiu społecznym. Zaliczył do nich rozwój ubezpieczeń i zabezpieczeń społecznych, upowszechnienie się edukacji, dostęp szerszych warstw społecznych do dobrobytu i awansu społecznego. Mimo pozytywnych zdobyczy społecznych zauważył pojawiające się dysproporcje zarówno wewnątrz państw, jak i w relacjach międzynarodowych. Wśród przemian politycznych Jan XXIII dostrzegł szerszy dostęp do pełnienia funkcji publicznych, interwencjonizm państwa w sprawy gospodarcze i społeczne, upadek kolonializmu oraz wzrost współpracy międzynarodowej⁵. Oprócz przypomnienia nauki swoich poprzedników papież pragnął przedłożyć nauczanie Kościoła wobec nowych problemów społecznych⁶.

² Tamże 9-25.

³ Tamże 26-38.

⁴ Tamże 39-46.

⁵ Tamże 47-50.

⁶ Tamże 51.

Encyklika *Mater et Magistra* spotkała się z zainteresowaniem opinii światowej. W świecie podzielonym na dwa bloki: zachodni i wschodni, jednomyślnie dostrzeżono jej realizm i apolityczność. Papież nie wdawał się w polemikę z ideologiami i koncepcjami politycznymi. Jego zdaniem osiągnięcia ludzkiego rozumu, a nie idee polityczne mogą być punktem wyjścia dla przemian społecznych. W komentarzach odnotowano zaufanie papieża dla zdrowego rozsądku człowieka i jego osiągnięć, zarówno ekonomicznych jak i społecznych⁷.

2. GŁÓWNE IDEE ZAWARTE W DOKUMENCIE

Wyliczyć można trzy wymiary wyjątkowości encykliki *Mater et Magistra*. Pierwszy z nich to nowość koncepcji i w szczególności sposób oryginalności języka; encyklika została zaadresowana do całego świata, a więc także do tych, którzy nie znali języka teologicznego i filozoficznego. Drugim wymiarem jest nowość rozwiązań. Encyklika wyraźnie określa i przedstawia metody ekonomicznej interwencji państwa, wprowadza nowe elementy w organizację przedsiębiorstw, rzuca nowe światło na temat własności i udziału robotników w zysku społecznym. Nowość problematyki to trzeci charakterystyczny element tego dokumentu. Nowymi, lub dotychczas rzadko wspominanymi, były kwestie organizacji wspólnotowej, charakteru społeczeństwa, problem urbanizacji oraz reforma rolnictwa i wsi, temat „uspołecznienia”, problem współpracy międzynarodowej i metody działalności społecznej. Jan XXIII w pierwszej swojej encyklice społecznej podjął problemy społeczno-moralne, takie jak humanizm chrześcijański, który brał pod uwagę ostateczny cel człowieka; personalizm chrześcijański, który podnosił nienaruszalną godność i dobro osoby ludzkiej w stosunku do działania; zasadę dobra wspólnego, wzmocnioną przez pojęcie prawa naturalnego; zasadę pomocniczości; ideę struktury humanistycznej społeczeństwa oraz zasadę proporcjonalności rozwoju społecznego⁸.

Encyklika *Mater et Magistra* może być również postrzegana jako dokument przygotowujący Sobór Watykański II. Zwróciła ona uwagę na znaczenie społeczne i powszechne Kościoła i chrześcijaństwa oraz jego zdolność rozwiązywania problemów na skalę światową. Ponadto wyjaśniła problemy społeczne, ponieważ niektóre nie mogły być przedmiotem obrad soborowych, gdyż było to zgromadzenie o zadaniach religijnych, a nie społeczno-ekonomicznych. Świadczyła również o duchu, który towarzyszył obradom soborowym, wskazując na metody cierpliwego poszukiwania rozwiązań aktualnych problemów społecznych⁹.

⁷ W. Kluz. *Ojciec Jan XXIII*. Kraków 1978 s. 302-303.

⁸ J. Majka. *Katolicka nauka społeczna*. Warszawa 1988 s. 362-367; R. Spiazzi. *Enciclopedia del pensiero sociale cristiano*. Bologna 1992 s. 734-737.

⁹ Tamże.

Nie jest zamiarem Kościoła angażować się w bezpośrednie kształtowanie rzeczywistości społeczno-politycznej. Jan XXIII pragnął jednak zwrócić uwagę na zasady, którymi powinny kierować się społeczności polityczne, by zapewnić rozwój jednostek i narodów. Papież dostrzegał rolę chrześcijaństwa i Kościoła w świecie. Widział ją w służbie człowieka i w połączeniu z jego doskonaleniem się i rozwojem. To właśnie humanizm encykliki spowodował zainteresowanie myślą Jana XXIII. Reprezentuje ona uniwersalny humanizm podkreślający prymat osoby nad rzeczą. Chrześcijaństwo podkreśla godność człowieka, gdyż dla jego zbawienia Chrystus przyszedł na świat, umarł na krzyżu i zmartwychwstał. Jednocześnie mówi o osobowym i społecznym charakterze człowieka¹⁰.

Mater et Magistra widzi człowieka ponad światem stworzonym i celami życia społecznego. W związku z umiłowaniem wszystkich ludzi przez Chrystusa są oni dla siebie wzajemnie braćmi, dlatego też miłość międzyludzka (nawet nieprzyjaciół) przekraczać winna wszelkie dzielące ludzi różnice i bariery. Jan XXIII mówił o socjologicznej jedności świata, która uzupełniając religijne przykazanie miłości, prowadzi do ukształtowania programu społecznego skoncentrowanego na dobru wspólnym rodziny ludzkiej. W encyklice jednocześnie podkreślono, iż zadaniem władzy nie jest ustalanie, lecz odkrywanie racji dobra wspólnego określonej społeczności¹¹. Papież dostrzegł znaczenie struktur pośrednich w relacji do władzy państwowej. Ich zadaniem jest współdziałanie dla rozwoju społeczeństwa.

3. ROLA KOŚCIOŁA W WYCHOWANIU CZŁOWIEKA

Jan XXIII w swoim dokumencie akcentował potrzebę wychowania społeczno-moralnego. Pełne wychowanie człowieka bierze pod uwagę połączenie wartości nadprzyrodzonych i przyrodzonych, duchowych i materialnych. Wobec zamętu w sferze wartości papież zaproponował oparcie się na prawie Bożym, gdyż ono umożliwia również właściwe ułożenie relacji społecznych. Poprzez propagowanie zasad życia społecznego, gdzie na pierwszym miejscu postawiona jest godność osoby ludzkiej i dobro wspólne, Kościół uczy odpowiedzialności za życie międzyludzkie na wszystkich poziomach, poczynając od rodziny aż po wspólnotę międzynarodową. Widzi potrzebę kompromisu oraz szacunku dla odmiennych opinii i osiągnięć innych społeczności¹².

¹⁰ Przedmowa J. Em. Ks. Stefana Kardynała Wyszyńskiego Prymasa Polski. W: Jan XXIII. Encyklika o współczesnych przemianach społecznych w świetle nauki chrześcijańskiej (*Mater et Magistra*). Paris 1965 s. 9-11.

¹¹ J. Majka. Komentarz do encykliki Jana XXIII *Mater et Magistra*. W: Jan XXIII. *Mater et Magistra*. Wrocław 1997 s. 107-111.

¹² Tamże s. 117-119.

W duchu personalizmu Jan XXIII zwrócił uwagę, iż wszelkie pojawiające się problemy należy rozwiązywać z udziałem tych, których one dotyczą. Człowiek nie może być uszczęśliwiony, gdy tego nie chce. Tego, co jest dobre w życiu społecznych, choć wypracowane przez innych, należy strzec i udoskonalać.

Chrześcijanin jest zobowiązany do troski o swoje życie doczesne, gdyż dbając o ten wymiar troszczy się również o rozwój ducha. Natomiast właściwy rozwój duchowy ma swoje odzwierciedlenie w zaangażowaniu w życie społeczne. Jan XXIII zwrócił chrześcijanom uwagę na konieczność poznania katolickiej nauki społecznej, która umożliwi właściwe poruszanie się i kształtowanie rzeczywistości, w której funkcjonuje człowiek¹³.

4. W PERSPEKTYWIE ROKU 2021

Świat w czasach Jana XXIII znalazł się w zupełnie nowej sytuacji społecznej. Jednak ta zmienność świata nie była czymś nowym i incydentalnym. Każdy dokument społeczny, poczynając od *Rerum novarum*, był reakcją na dokonującą się zmianę. Także w *Mater et Magistra* Jan XXIII dostrzegł zamieszanie w etyce wpływające na kształt relacji społecznych. Problem pozostaje jednak nierozwiązany do dziś. Dostrzegalny jest postęp w technice, rozwój idei społecznych, lecz nadal istnieją wojny i konflikty zbrojne; wyzysk słabych i zepchnięcie ich na margines życia społecznego. Do tego problemu powracali następcy Jana XXIII. Chociażby w *Laborem exercens* (1981) Jan Paweł II dopominał się o poszanowanie godności pracy i wskazywał na możliwość rozwoju człowieka dzięki wykonywanej pracy. Benedykt XVI w *Caritas in veritate* przestrzegał przed technicystyczną mentalnością w życiu gospodarczym, politycznym i społecznym. Papież Franciszek przez cały swój pontyfikat dopomina się o godność i prawa osób znajdujących się nie tylko na marginesie, ale nawet zepchniętych poza margines życia społecznego.

Kościół, szczególnie poprzez swoje nauczanie społeczne, reaguje na kluczowe problemy dotyczące relacji międzynarodowych, jak i sytuacji społecznych poszczególnych osób. Ostatni czas staje się jednak sprawdzianem wiarygodności ludzi Kościoła. Przede wszystkim skandale związane z pedofilią, a szczególnie sposobem reakcji na sytuacje dotyczące najsłabszych nie służą wiarygodnemu głoszeniu przesłania Ewangelii. Negatywne postrzeganie Kościoła wzmacniają pojawiające się nadużycia finansowe i nieumiejętna realizacja misji rządzenia przez hierarchów na różnych poziomach struktury eklezjalnej. Co prawda Kościół w swoim nauczaniu podkreśla konieczność oddzielenia teorii od praktyki, doktryny od jej realizacji, jednak skuteczność realizacji posłannictwa Kościoła wymaga spójności w nauczaniu i praktykowaniu moralności. Już w 1982 r. Jan Paweł II

¹³ MM 219-233.

wskazał na konieczność autoewangelizowania się Kościoła, które stanie się początkiem poszukiwań odpowiedzi na wyzwania współczesnego człowieka¹⁴.

Rodzi się zatem pytanie: na co Kościół powinien zwrócić uwagę, by współczesny świat traktował go jako prawdziwą Matkę i Nauczycielkę – Mistrzynię?

Kościół jako Matka powinien podejść z troską do wszystkich swoich dzieci. Tak jak matka miłuje każde swoje dziecko, niezależnie od tego, jak ono postępuje, a nawet jak traktuje matkę, tak dla Kościoła nie może być obojętny żaden człowiek. Jan Paweł II rozpoczynając swój pontyfikat, pisał, że każdy bez wyjątku człowiek jest drogą Kościoła¹⁵. Kościół to nie tylko grzeczni i ułożeni uczestnicy niedzielnych nabożeństw, lecz także ci, którzy przyjęli chrzest, a obecne ich życie wygląda tak, jakby Boga nie było. Im właśnie trzeba stworzyć okazję, by odnaleźli miłość Matki – Kościoła.

Współcześnie możemy wskazać na kilka rysów, które dają przestrzeń dla dotarcia do człowieka, dają poczucie zatroskania o człowieka i więzi z Kościołem. Pandemia, która pojawiła się na świecie pod koniec 2019 r., stanowi zagrożenie dla życia i zdrowia każdego mieszkańca ziemi. Nie tylko w Polsce uwidoczniło się zaangażowanie instytucji kościelnych w niesienie pomocy potrzebującym. Wiele osób duchownych decydowało się na izolację, by służyć pomocą dla ciała, ale również dla ducha osobom zainfekowanym wirusem SARS-CoV-2. Caritas i inne stowarzyszenia kościelne zaangażowały się w organizację działań pomocowych. Trwająca nadal pandemia będzie wymagała dalszego zaangażowania w niesienie pomocy potrzebującym w duchu nauczania papieża Franciszka, który przypomina, że Jezus zachęcał swoich uczniów, by zwracali uwagę na miłość uobecniającą się w drobnych szczegółach. Wspólnota, która strzeże drobnych szczegółów miłości, której członkowie troszczą się o siebie nawzajem jest miejscem obecności Jezusa¹⁶.

Kryterium oceny naszego życia stanowi przede wszystkim to, co uczyniliśmy dla innych. Modlitwa jest cenna, jeśli karmi codzienny dar miłości. Nasz kult podoba się Bogu, gdy przedstawiamy Mu postanowienie życia wielkodusznego i kiedy pozwalamy, aby otrzymany w nim dar Boży przejawiał się w poświęceniu się braciom¹⁷.

Misją Kościoła jako Matki jest troska o dobre warunki życia jej dzieci. Świat, który nas otacza, urzeczywistnia piękno Boże, dlatego troska o przyrodę jest

¹⁴ Jan Paweł II. *Przemówienie do V sympozjum biskupów europejskich zorganizowanego przez Radę Konferencji Episkopatów Europy (CCEE), 5 października 1982 r.* W: *Co Jan Paweł II mówi o zjednoczeniu Europy*. Kraków 2003 s. 43.

¹⁵ Jan Paweł II. *Encyklika Redemptor hominis* (4.03.1979) p. 14.

¹⁶ Franciszek. *Adhortacja apostolska Gaudete et exsultate o powołaniu do świętości w świecie współczesnym* (19.03.2018) [dalej: GE] p. 144-145.

¹⁷ Tamże 104.

wyzwaniem dla współczesnego Kościoła. Zagrożenie dewastacji przyrody stanowi naruszenie tego, co Bóg stworzył i dał ludziom w zarząd. Jednak podejście prawdziwie ekologiczne, na co zwraca uwagę papież Franciszek, zawsze staje się podejściem społecznym, które włącza sprawiedliwość społeczną w dyskusję o środowisku, aby usłyszeć zarówno wołanie ziemi, jak i krzyk biednych. Kruchy świat z człowiekiem, któremu Bóg powierzył nad nim opiekę, stanowi wyzwanie dla ludzkiej inteligencji, aby rozpoznać, jak należy ukierunkowywać, kształtować i ograniczać władzę, gdyż ludzie nie są „panami wszechświata”, lecz mają być „odpowiedzialnymi zarządcami”¹⁸.

Wielkim wyzwaniem dla Kościoła – Matki jest odkrycie swojej powszechnej tożsamości. Matka nigdy nie odrzuca chorych czy zagubionych, co więcej – okazuje im szczególną troskę. Matka kocha każde swoje dziecko. Różnorodność, która istnieje w Kościele, jak również na zewnątrz, może stanowić okazję do ubogacenia się wspólnoty. Dlatego konieczne jest podjęcie dialogu opartego na prawdzie, szacunku i miłości z osobami i wspólnotami o odmiennym sposobie bycia i postrzegania świata. Z jednej strony nie mogą one poczuć się odepchnięte czy porzucone przez Kościół, z drugiej zaś Kościół staje się wspólnotą włączającą, przez co buduje swoje piękno i wielkość.

Bycie Nauczycielką – Mistrzynią to nie tyle edukowanie, co przede wszystkim świadczenie swoją postawą o tym, czego się naucza. Ludzie Kościoła winni pokazać, że Pismo Święte jest nie tylko przedmiotem ich refleksji intelektualnej, ale jest księgą będącą wyznacznikiem życia. Kościół musi przejść od nauczania pięknych słów do życia Słowem – *Logosem*, które naucza. I tu ponownie można przywołać papieża Franciszka, który przestrzega przed przekonaniem, że „wszystko zależy od ludzkiego wysiłku ukierunkowanego przez normy i struktury kościelne”¹⁹. W ten sposób zniekształcamy Ewangelię. Papież przywołuje św. Tomasz z Akwinu zwracającego uwagę, że przestrzegania przykazań dodanych do Ewangelii przez Kościół należy wymagać z umiarem, „[...] aby nie czynić życia wiernych uciążliwym”, ponieważ w ten sposób zamieni się naszą religię w niewolnictwo²⁰.

ZAKOŃCZENIE

Ludziom Kościoła zdarza się zapominać, że chrześcijaństwo jest po to, by nim żyć²¹.

Wiele razy, wbrew impulsom Ducha Świętego, życie Kościoła zamienia się w eksponat muzealny lub dostępny dla niewielu. Dzieje się tak, gdy niektóre

¹⁸ Franciszek. *Encyklika Laudato si' w trosce o wspólny dom* (24.05.2015).

¹⁹ GE 59.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże 109.

grupy chrześcijańskie przywiązują nadmierną wagę do zachowywania pewnych własnych norm, zwyczajów lub stylów. W ten sposób często dochodzi do ograniczenia lub tłumienia Ewangelii, poprzez pozbawienie jej właściwej sobie urzekającej prostoty i smaku²².

BIBLIOGRAFIA

- Franciszek, *Adhortacja apostolska Gaudete et exsultate o powołaniu do świętości w świecie współczesnym* (19.03.2018).
- Franciszek, *Encyklika Laudato si' w trosce o wspólny dom* (24.05.2015).
- Jan Paweł II, *Encyklika Redemptor hominis* (4.03.1979).
- Jan Paweł II, *Przemówienie do V sympozjum biskupów europejskich zorganizowanego przez Radę Konferencji Episkopatów Europy (CCEE), 5 października 1982 r. W: Co Jan Paweł II mówi o zjednoczeniu Europy*. Kraków 2003.
- Jan XXIII, *Encyklika Mater et Magistra o współczesnych przemianach społecznych w świetle nauki chrześcijańskiej* (15.05.1961).
- Kluz W., *Ojciec Jan XXIII*. Kraków 1978.
- Majka J., *Katolicka nauka społeczna*. Warszawa 1988.
- Majka J., *Komentarz do encykliki Jana XXIII Mater et Magistra*. W: *Jan XXIII. Mater et Magistra*. Wrocław 1997 s. 105-121.
- Przedmowa J. Em. Ks. Stefana Kardynała Wyszyńskiego Prymasa Polski*. W: *Jan XXIII. Encyklika o współczesnych przemianach społecznych w świetle nauki chrześcijańskiej (Mater et Magistra)*. Paris 1965 s. 9-11.
- Spiazzi R., *Enciclopedia del pensiero sociale cristiano*. Bologna 1992.

Streszczenie: Papież Jan XXIII w 70. rocznicę wydania *Rerum novarum* opublikował encyklikę społeczną *Mater et Magistra*. Wyraził w niej swoją opinię dotyczącą zmian w sferze naukowo-techniczno-ekonomicznej oraz społeczno-politycznej. Nie wdawał się w polemikę z ideologiami i koncepcjami politycznymi. Jego zdaniem osiągnięcia ludzkiego rozumu, a nie idee polityczne mogą być punktem wyjścia dla przemian społecznych. Jan XXIII zaakcentował również potrzebę wychowania społeczno-moralnego. Również dzisiaj Kościół, jako Matka i Nauczycielka, towarzyszy wszystkim problemom świata i człowieka.

Słowa kluczowe: *Mater et Magistra*, społeczna troska Kościoła, nauczanie społeczne, wychowanie, godność człowieka, dobro wspólne.

²² Tamże 58.